

Наталія Ярکو

МІЖ РАДЯНСЬКИМ ДИКТАТОМ І НАЦІОНАЛЬНИМИ ТРАДИЦІЯМИ

Рецензія на: Докашенко Г.П. Болгарська школа повоєнного періоду: історичний аспект. – Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2008. – 288 с.

З проголошенням України незалежною державою, в умовах демократичного розвитку українського суспільства виникли і потреба, і можливість більш об'єктивного, критичного осмислення уроків минулого.

Болгаристика, як і слов'язознавство загалом, завжди була одним із пріоритетних напрямів розвитку історичної науки в Україні. Поява книги доцента Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов Г.П. Докашенко стала підтвердженням відродженого інтересу до історії Болгарії і прагненням дати об'єктивну характеристику одного із найскладніших і суперечливих її періодів, післявоєнного, коли країна, як і її східноєвропейські сусіди, майже на півстоліття опинилася в зоні радянського впливу.

У центрі уваги авторки рецензованої монографії історія становлення і розвитку в Болгарії тоталітарної системи через призму духовного життя суспільства, зокрема шкільної освіти. Саме у такій постановці ця проблема в українській історіографії не розглядалась і тим самим Г.П. Докашенко започаткувала новий напрям в українській історіографії. Маючи глибокі національні традиції духовного розвитку, зокрема освіти, Болгарія була включена у процес уніфікації всього суспільного життя за радянським зразком, у тому числі в освітянській галузі. Авторка охарактеризувала доволі складний і суперечливий аспект суспільного життя – освіту, в її першій і найважливішій ланці, шкільній освіті, і дослідила її досить всебічно. У книзі розглянуто національні традиції болгарської школи, проаналізовано особливості політичної ситуації повоєнного періоду, в якій відбувалося становлення шкільної освіти, підготовка нових навчальних програм і шкільних підручників, структурні зміни в освітній системі у 1944-1989 рр. Г.П. Докашенко вперше комплексно дослідила проблему становлення і розвитку шкільної освіти в тоталітарному суспільстві на прикладі Болгарії у названий період.

Грунтовна і багатогранна історіографічна основа рецензованої книги. Разом із науковими історичними працями Г.П. Докашенко використала монографії з педагогіки, соціології, політології, що є незаперечним позитивом у розробці такої проблематики і наразі є відмінною особливістю новітніх гуманітарних досліджень.

Різна за змістом і характером й джерельна база: архівні матеріали, опубліковані документи, мемуарна література, періодика. Авторка опрацювала фонди архівних установ Болгарії, України, Росії. Варто зауважити, що їй удалося залучити матеріали чотирьох фондів Центрального державного архіву Республіки Болгарії, а саме ЦК БКП, відділ «Наука і освіта», фонди Ради міністрів, Міністерства народної освіти, Спілки болгарських учителів.

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державному архіві Російської Федерації (ДАРФ) Г.П. Докашенко використала фонди, за матеріалами яких їй удалося визначити і висвітлити основні напрями і форми українсько-болгарських освітянських зв'язків. Значно посилило джерельну базу і використання нею документів із державних архівів восьми областей України, що мали поріднені регіони та установи у соціалістичній Болгарії. Широко використані у монографії й болгарські періодичні видання, зокрема матеріали журналу «Народна освіта», газет «Робітничка справа», «Вітчизняний фронт» тощо.

З нашого погляду, Г.П. Докашенко логічно й водночас коректно визначила методологічну базу свого дослідження, в якій принаймні два положення заслуговують схвалення та уваги: по-перше історичне пізнання процесів функціонування шкільної освіти проведено у кількох вимірах – ретроспективному, презантивному й перспективному; по-друге, результатом дослідження стало виокремлення всезагальних, загальних, особливих та одиничних показників розвитку шкільної освіти Болгарії.

У вступі рецензованої монографії дано докладний огляд наукової літератури, присвяченої цій проблемі, класифіковано використані джерела, визначено методологічні засади дослідження.

У першому розділі книги «Історичні та політичні аспекти освітньої проблеми в Болгарії (друга половина ХХ століття)» охарактеризовано історичні й політичні умови для розвитку болгарської освіти, що склалися на середину 40-х років минулого століття, а саме утвердження тоталітарного режиму в Болгарії у повоєнний період.

У другому – «Формування засад освітньої політики: традиції та новаторство» – Г.П. Докашенко досить переконливо доводить, що ці процеси відбувалися в складній ситуації повоєнного світу, що «вироблення теоретичних настанов та їх практична реалізація проходили в умовах історичного вибору між демократією і тоталітаризмом, який на кілька десятиліть визначив характер та напрями функціонування болгарського суспільства» (С.87). Авторка підкреслює, що «друга половина 40-х років стала визначальною і для освітньої галузі» (С.87). Саме у цей період були прийняті

Конституція Народної Республіки Болгарії (1947) і Закон про освіту (1948), що «виклали державну стратегію розвитку освітньої сфери» (С. 101). Досліджуючи це питання, авторка звертає увагу на те, що у той час болгарські комуністи виявляли обережність в освітній галузі, шукаючи з одного боку, підтримки частини інтелігенції в особі освітян, а з іншого, демонструючи «шанобливе ставлення до національних традицій освіти», хоча це і було тактичним кроком на шляху до тоталітарної стратегії у майбутньому.

Розкриваючи основні напрями і форми перебудови освітньої галузі, Г.П. Докашенко дійшла висновку, що у перші роки встановлення влади Вітчизняного фронту органи освіти у своїй практичній діяльності прагнули поєднати глибокі національні традиції з новими підходами та ідеологічними настановами. І якщо спочатку це виглядало доволі логічно й творчо, то поступово політичні критерії виступили на перший план.

Враховуючи, що Болгарія є багатонаціональною державою, Г.П. Докашенко зробила спробу розглянути і етнічний аспект організації шкільної справи у повоєнній Болгарії (С. 123-136) на прикладі представників турецької національності. Зазначаючи внесок авторки у розробку проблеми функціонування національної школи як форми демократизації суспільного життя, варто підкреслити, що висновки були б переконливішими, якби вона проаналізувала не лише організаційну форму для дітей турецької національності, а й для інших, тому що в Болгарії існували школи й для представників інших національних меншин.

У третьому, заключному, розділі «Теорія і практика шкільного будівництва в соціалістичну добу» розглянуто розвиток освіти як частини цілісного процесу будівництва соціалізму в Болгарії. Розуміючи, що саме через освіту формуються світогляд, стереотипи й система цінностей, Болгарська комуністична партія, як справедливо підкреслює Г.П. Докашенко, підпорядкувала розвиток цієї галузі своєму контролю. Одним із його засобів стала ідеологізація освіти. Цьому питанню авторка присвятила окремий параграф і зробила висновок, що «політизація школи відбувалася і по горизонталі (охоплено було як всі етапи навчального процесу, так і всієї позакласної діяльності учнів) і по вертикалі (школа, родина, бібліотека, навколишнє середовище – все було в сфері ідеологічної роботи тоталітарної держави).» (С.203-204).

За період соціалістичного розвитку неодноразово відбувалися зміни в освітній структурі, змінювалася вона й сама, і авторка аргументовано доводить, що ці зміни були наслідком як внутрішніх, так і зовнішніх впливів.

Особливий інтерес викликає аналіз державно-громадської системи управління освітою й загалом духовною сферою в Болгарії наприкінці 70-х років минулого століття. Г.П.Докашенко аргументовано доводить, що це була спроба партійного керівництва в умовах уже існуючої системної суспільної

кризи використати національно виправдану форму демократизації шкільного життя. Авторка чітко розмежовує позиції вчительської інтелігенції, яка у цілому схвально сприйняла ідею болгарського Відродження, і позицію керівництва використати цю підтримку для продовження визначеного політичного курсу.

По-новому в монографії дано характеристику українсько-болгарських відносин у галузі освіти. Радянська історіографія традиційно представляла їх як позитивний процес інтернаціоналізації духовного життя соціалістичних країн. Авторка аргументовано піддає критиці ці положення, однак не погоджується і з оцінками болгарських колег про однозначний тиск з боку СРСР і повну відсутність можливостей національно-культурного розвитку. Вона переконливо доводить, що у цих відносинах були і позитивні здобутки – різноманітність форм співпраці українських і болгарських освітян, активне залучення до неї широкої громадськості обох країн тощо.

Г.П.Докашенко, керуючися принципами об'єктивності й неупередженості у своєму дослідженні, визнала наявність і певних досягнень соціалістичної освіти: доступність при широких державних гарантіях її отримання, безкоштовність, створення розгалуженої мережі дошкільної освіти, підвищення кваліфікації вчительських кадрів.

Позитивним аспектом рецензованої монографії є наявність у ній наочного матеріалу: таблиць, схем, діаграм, графіків, що покращує сприйняття матеріалу й підсилює висновки авторки.

Насамкінець хотілося б звернути увагу на тому, що, приділяючи багато місця висвітленню політичного аспекту в управлінні освітніми установами, авторка применшила економічний аспект, а саме – не провела аналізу державного фінансування шкільного будівництва, розвитку його матеріально-технічної бази тощо.

Не досить чітко у монографії виокремлено специфічні особливості розвитку системи народної освіти в Болгарії порівняно з іншими соціалістичними країнами, але це швидше побажання авторці у подальшому вивченні цієї теми.

Загалом можна стверджувати, що книга Г.П.Докашенко, безперечно, є помітним кроком на шляху вивчення процесів функціонування духовної сфери, зокрема шкільної освіти, в умовах тоталітарної форми організації суспільного життя.